

УДК [94+377](477):[344.131.8+672.7]-053.8/.87"183/191"
DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2640.2020.145.14>

Ю. Шемета, канд. іст. наук, доц.
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна
ORCID: 0000-0003-0698-8374

ВОГНЕПАЛЬНА ЗБРОЯ ТА НОЖІ В УЧИЛИЩАХ І ГІМНАЗІЯХ КИЇВСЬКОГО НАВЧАЛЬНОГО ОКРУГУ

Висвітлено використання вогнепальної зброї та ножів як частини щоденного життя учнів училищ і гімназій у Київському навчальному окрузі, а також їхніми вчителями. Визначено аспекти, що мають стосунок до таких речей: які саме види вогнепальної зброї та які ножі були доступними для учнів і викладачів, якими шляхами вони потрапляли до рук учнів і вчителів, яким чином використовувалися і для чого, які це могло мати життєві та суспільні наслідки. З'ясовано, що учні та вчителі мали справу з рушницями, пістолетами та револьверами, а також ножами і ножиками. Зазначено, що користування вогнепальною зброєю учням заборонялося; учителі могли її придбати за певних обставин. Ножі, що використовувалися для заточування олівців або пер, учням дозволялися, але заборонялося використовувати їх не за призначенням. Проаналізовано випадки використання ножів і з'ясовано, що вони застосовувалися для залякування, погроз чи образ стосовно суперників або колег. Визначено, у яких випадках фігурувала вогнепальна зброя та шкода, якої вона завдавала: самогубство (дуже часті випадки), дуель, полювання, необережне поводження і, як наслідок – каліцтво або смерть. Доступ до вогнепальної зброї учнів пов'язується з небалістю її зберігання батьками чи іншими особами, іноді вони її позичали, купували або привласнювали. Наслідком застосування зброї та ножів ставали слідство, суд та ув'язнення, виключення з гімназії або звільнення з роботи, каліцтва та смерть. Зроблено припущення, що зброї у домівках тоді було більше, ніж зараз, нещасних випадків також.

Ключові слова: Київський навчальний округ, учні, учителі, ніж, складаний ніж, вогнепальна зброя.

Освітній простір складається з низки важливих і взаємопов'язаних компонентів, окремі з яких сягають недавнього або глибокого минулого. Висвітлюючи його, можна розглядати багато складових цього минулого, які можуть становити пізнавальний та науковий інтерес, зокрема, щодо українського шкільництва. У межах цього впродовж лише останніх десятиліть з'явилася низка досліджень історії освіти, що присвячені не лише аналізу традицій викладання [28] чи взаємин учителя й учня [31], але й розгляду різноманітних частин їхнього повсякдення: фінансуванню, харчуванню, одягу, навчальним посібникам тощо [27]. Однак широта зазначеного простору залишає багато питань, що викликають і викликатимуть зацікавлення і потреби в уточненні, і до одного з цих питань можна віднести побутування, використання вогнепальної зброї та ножів учителями та учнями і їхнє ставлення до цих предметів.

Якщо застосування зброї чи ножів, зокрема, у випадку непорозуміння між учасниками подій потрапляли на сторінки, здебільшого, спогадів [29], то супутні цьому обставини учнівського й викладацького життя, що містяться, як правило, в архівних документах, можуть бути предметом докладнішого висвітлення. Відповідно, метою роботи є висвітлення використання вогнепальної зброї та ножів як частини (умовно) "небезпечного повсякдення" серед учнів училищ та гімназій, їхніх вчителів у Київському навчальному окрузі, а також з'ясування аспектів, пов'язаних з такими обставинами: які саме види зброї та ножів виявлялися доступними для учнів та викладачів, якими шляхами вони отримували цей доступ, які це могло мати життєві та суспільні наслідки. Зброя могла використовуватися для звичних: захист, полювання тощо, і такі випадки, звісно ж, були проте за умови правильного її використання "гласною" вона не ставала. Те саме стосується і ножів, тому цікавішими є випадки, які спричиняли їхнє "оприлюднення".

Заборона мати зброю або користуватися нею разом із подібними заборонами стосовно тютюну, азартних ігор тощо супроводжує школярів здавна [6, арк. 4 зв.], і з тих самих часів вона постійно порушується. У Російській імперії дорослим зброю можна було мати і купувати, але за певних обставин, що регулювалися законодавством, зокрема, продаж револьверів і патронів до них міг відбуватися за дозволом місцевої влади [25, с. 15-17]. При зберіганні вогнепальної зброї заборонялося тримати заряджену зброю в публічному просторі й

понад встановлені законом норми та місця [32, с. 510-513]; відносна безпечність могла обумовити її часте потрапляння до дитячих рук.

Учням і викладачам доводилося мати справу з ножами, що використовувалися для заточування олівців та пер (у статті використовуватиметься означення "складаний ніж"), користування якими, отже, допускалося: 1888 р. до кондуїтного списку учня 1-го класу Київського реального училища Євгена Лошевича записано намагання присвоїти чужий ніжик [18, арк. 2 зв.]. Предмет зберігав популярність попри те, що у другій половині XIX ст. набували поширення металеві пера [24, с. 92], а у першій половині століття ножики навіть дарували учням за відмінні успіхи [35, с. 433]. Іноді вони пускалися у хід не за призначенням і час від часу виступали у якості мало не зброї. Як правило, під час з'ясування обставин справи питання про те, звідки в учня ніж, не виникало, отже, він був звичною частиною його повсякдення.

Звісно, учні використовували й інші засоби показати ставлення до вчителя чи до події: каміння, палиці, стільці, словесні погрози убити тощо [17, арк. 99; 5, арк. 6 зв.]. Учителі, натомість, обмежувалися словами, лінійками, різками (переважно, до 1860-х), руками. Використання ними предметів, які за необережних обставин могли стати причиною нещасного випадку, відбувалося, переважно, у побутовому просторі: інспектор Богуславського повітового училища Д. Заушкевич зарослих учнів вкладав на поріг і відрубав їм задовге волосся сокирою [26, с. 34]. З допомогою сокири вчитель Борозненського парафіяльного училища М. Словатинський разом із дружнім колективом учнів, слуг, дружини та інших осіб намагався вибити двері в помешканні місцевого міщанина (1835 р.) [15, арк. 1-1 зв.].

Учня Немирівської гімназії Івана Вольського за розпорядженням царя у 1848 р. було висічено різками перед учнями гімназії і віддано в барабанщики до Оренбурзького піхотного корпусу за те, що Вольський 13 листопада 1848 р. зумисне поранив директора Є. Зимовського і наглядача штабс-капітана В. Мальцова. Причиною конфлікту став запальний характер І. Вольського і зауваження, яке йому зробив директор, внаслідок чого Є. Зимовський і Мальцов отримали ножові поранення у попереk великим складаним ножем [29, с. 425-429]. Екзекуцію здійснив представник жандармського корпусу з Кам'янця-Подільського. Заради такої події учнів не відпустили вчасно на різдвяні

свята. Було зачитано повеління царя, далі Вольський сам зняв сюртук і був покараний 25-ма різками на лавці. Після кількох ударів він почав кричати "вбачте мені" [3, арк. 106]. Слід зауважити, що хороші слова про Є. Зимовського, як керівника і викладача, сказані у відповідному виданні [30, с. 14-15; 57], розходяться із тим, як характеризували його колеги: доморощений педагог, восьминіг, який тримав у своїх лапах усю гімназію, а Мальцов, вихованець школи кантоністів, муштрував гімназистів, як солдатів, і обидва вважали різку найкращим педагогічним прийомом [33, с. 278; 34, с. 176].

Імовірно, випадки застосування ножів проти викладачів були якщо не частими, то принаймні, не незвичними: цілком серйозно поставилися у Полтавській гімназії до погроз семикласника Крамінського "якщо ви до мене лише доторкнетеся, то я вдарю вас ножом" (1886). Причиною конфлікту стало те, що незадоволений оцінкою учень нахабно повівся з учителем і не захотів за це відбутися двоєдинний арешт. Власне, ножа він не мав, як виявилось потім, лише імітував його наявність у кишенях і прибрав загрозливої пози. Відсидівши у карцері й усвідомивши провину, Крамінський посягнув поведінку особливостями характеру, які тягнуть за ним з дитинства. Не допомогло: учня виключили, проте, ймовірно, мало значення те, що він уже неодноразово виключався з інших гімназій [16, арк. 255; 284].

Як часті, згадувалися випадки завдання собі і товаришам шкоди складаними ножами у листі генерал-губернатора Д. Бібікова директору І Київської гімназії у 1850 р. О. Любимову, причому іноді вони використовувалися для захисту від тілесних покарань, можливо, також у якості погрози [4, арк. 80]. Д. Бібіков розпорядився заборонити учням мати великі (!) ножі і відбирати їх, а також інші предмети, якими можна завдати шкоди, у випадку покарання їх карцером – щоб не завдали собі там шкоди.

Златопільське дворянське повітове училище у березні 1862 р. стало чи то місцем "політичного" злочину, чи то бешкету підлітків. У портреті Олександра II учень училища Станіслав Коберський порізав ножиком шарф, а його колега по закладу, Клавдій Чиж, пробив у ньому ж палицею діру. Щоб відвести підозри від себе, підлітки понаписували оголошень про подію і розклеїли її місцем, вказавши як винуватців учителів. Згодом запевняли, що це було з їхнього боку бешкетом.

Подія, насправді, була виявом і вікової незрілості учасників (ім було 13 років), недосвідченості у політичних акціях, якщо така планувалася, невміння здійснювати вчинки та замітати сліди: Коберських було декілька, але це не врятувало братів від виявлення справжнього винуватця. Насправді постраждали всі. Перелякане керівництво закладу після донесень керівництву округу отримало розпорядження покарати учасників змови різками або виключити їх із закладу. З планованих 500 різок, які викликали шок у батьків, зрештою, учні отримали 15–32, і на тому справа закінчилася [10, арк. 24-27; 57].

Немирівській гімназії, схоже, "щастило" на ножі: у травні 1891 р. під час урочистостей за присутності помічника попечителя округу відбулася сварка між учнями, які грали в духовому оркестрі – Казимирами Лесневичем (7-й кл.) і Марковичем (6-й кл.). Причиною стало те, що Маркевич продовжував грати, коли оркестр закінчив, і на зауваження Лесневича спершу грубо відповів, а отримавши удар в обличчя, вийняв з кишені і вдарив кривдника складаним ножом у живіт, завдавши порівняно легкої рани [20, арк. 7-15]. Цікаво, що наслідком стало виключення його з гімназії з оцінкою за поведінку "4" і правом вступу до гімназій іншого міста відпо-

відно до п. 18 Правил про покарання 1874 р. А от за те, що гімназист Кам'янець-Подільської гімназії ударив вчителя рукою по щоці у присутності учнів, його було виключено з навчального закладу без права вступу в інший, більше того, йому загрожували кримінальна справа і поселення у Сибіру (1891 р.) [20, арк. 23; 33].

Звісно, учні спрямовували ножі не лише одне проти одного, але й використовували їх у бійках із ровесниками. Другокласники Олександрівського Полтавського реального училища Ісаак Дохман та Леонід Мазанов у 1887 р. по дорозі додому зчепилися із хлопчиком, висміявши його дерев'яні "ковзани", за що цілком законно отримали лайку у відповідь. А от їхня відповідь виявилася надмірною: бійку, яка називалася, розборонив старшокласник, який це помітив. Ніби погоджуючися із його наказом іти додому, Дохман попросив у товариша ножик, щоб полякати хлопчика. Натомість ударив його ножом в руку і хотів утекти, але був зупинений городовим. Як наслідок, був звільнений без права вступу до навчальних закладів Полтави. Постраждав і Мазанов – він заробив арешт і попередження батьків про те, що за будь-який наступний вчинок буде виключений із училища [18, арк. 10 зв.; 132].

Ножами послуговувалися і викладачі, причому іноді за доволі незвичних обставин. У 1879 р. учитель Дубенського двокласного училища Калішук застав у спальні дружину із сусідом-квартирантом, також учителем, Дроздовим. У пориві почуттів схопився за складаного ножика і відрізав Дроздову частину одного і половину іншого вуха. Після слідства у справі обох звільнили з роботи [13, арк. 48-49].

Цікаво, що справи, пов'язані зі зберіганням чи розповсюдженням нелегальної літератури, участі у таємних і не дуже гуртках, зазвичай, закінчувалися для учня виключенням з його навчального закладу з оповіщенням про це по округу, що унеможливило йому вступ до іншого, а також слідством і судом. Щоправда, стосувалося це другої половини XIX – початку XX ст., коли з'являється ціла низка таких форм участі у політичних акціях. При тому завжди вказувалося на статтю з "Правил про стягнення" 1874 р. чи відповідну статтю з Уставу кримінального судочинства [14, арк. 11, 84]. Натомість зберігання і використання вогнепальної зброї іноді, хоча й не завжди, могли викликати м'якше ставлення. Звісно, якщо це йшлося про умисне вбивство або приховування убивства.

Наприклад, у травні 1888 р. учень 6-го класу Олександрівського Полтавського реального училища Яків Іванченко разом з родичами повертався до Полтави. Родичі навіщось дали йому револьвер, який Яків приніс до майстерні батька, і, демонструючи зброю одному з робітників, вистрілив у дерево, а потрапив в іншого робітника. Учень засмутився і перелякався, а педагогічна рада, з огляду на бездоганну поведінку, на те, що Іванченко ніколи раніше зброї не мав, а робітник мав би одужати, вирішила звільнити його за проханням батька, а не за порушення правил, причому згадали випадок, коли в училищі залишили навчатися двох учнів, виправданих судом, хоча один із них убив людину [19, арк. 177-178].

Натомість іншому учню того самого училища, Костянтину фон Перніцу, пощастило менше. У січні 1881 р. його було виключено за те, що він привласнив рушницю якогось знайомого і намагався її продати, а коли рушницю знайшли (в розібраному стані), заявив, що він її купив. Вочевидь, Костянтин намагався продати її частинами. Саме це стало підставою звільнення, хоча тут у керівництва училища насправді увірвався терпець: учень був неймовірно бешкетником [17, арк. 7, 12].

Наприкінці XIX – початку XX ст. серед учнів (траплялися вони і серед викладачів) середніх шкіл, на жаль, частими були випадки самогубств. Переважно більшість їх у документах намагалися пояснити розумовими розладами. Як би не було, але причинами ставали непорозуміння з батьками, однокласниками, вчителями, нерозділене кохання, злидні чи хвороба і фізичний стан. Рідше траплялися подвійні самогубства. З усіх випадків проводилося слідство.

Імовірно, саме фізичні недоліки стали причиною того, що 18-річний Василь Алексенко у 1874 р. вистрілив собі у голову з револьвера покійного батька, який узяв із замкненої шухляди. На той час він за станом здоров'я навчався лише у 3-му класі (не працювали права рука і нога), але проблем із навчанням і ставленням товаришів не мав. Слідство прийшло до висновку, що винним був "тимчасовий ненормальний стан здоров'я" [11, арк. 109; 26] В. Алексенка. Туберкульоз та епілепсія, як вважають, спричинили самогубство гімназиста з Білої Церкви Болеслава Троцького у 1901 р. [21, арк. 2]

Суворість батьків, які вкладали у дітей усе і не бажали помічати їхніх проблем, також могла спонукати учнів на жахливий крок. Тому, можна вважати, що Леву Ямпольському, який купив у невідомого кишеньковий револьвер системи Лефоше (армійський) і завдав собі несмертельної рани, пощастило. Більше того, керівництво Кременчуцького реального училища прийшло до висновку, що винними у всьому були саме батьки, і нагадало учням, що мати вогнепальну зброю їм заборонено [21, арк. 33-36]. Воно ж небезпідставно вважало, що причиною невдалого самогубства стало те, що учень боявся повідомити батькам про погані оцінки.

Гімназисти київських гімназій Ольга Круц та Григорій Бурда 18 і 20 років під час відвідин Байкового цвинтаря травневим вечором 1913 р. за обопільною згодою вирішили померти (дівчина напередодні відправила батькам листа відповідного змісту; записка була у неї і в руках, а Григорій написав на візитівці, що помирає добровільно). Г. Бурда вистрілив собі і дівчині з револьвера (системи "Бульдог") у праву скроню, потім, для певності, ударив її ножом, а потім знову вистрілив у себе. Револьвер (він навіть написав у записці, що шкода помирати від такого поганого револьвера) Бурда взяв у товариша, ім'я якого назвати не хотів. Його помітили напівживого і привезли до лікарні, де його чекали лікарі, звинувачення за ст. 1454 Уложення про покарання кримінальні та виправні і смерть. Ольга вважалася нервовою дівчиною і часто говорила про самогубство, але, загалом, причини такого вчинку залишилися незрозумілими [2, арк. 7-10].

Невідомою була причина самогубства шестикласника 2-ї Київської гімназії Євгенія Леонтєва, скоєного ним у серпні 1897 р. – він вистрілив в рот із револьвера після ранкового чаю у родині, що стало несподіванкою для всіх. У записці попросив вибачення у матері. Помічник класного наставника відзначив його "нервовість" та, як щось особливе – учень два роки харчувався лише рослинною їжею [1, арк. 20-20 зв.].

Іноді виною всьому була безпечність батьків, які не звертали уваги на захоплення дітей: у 1901 р. третьокласник Київського реального училища Олександр Луценко поранив себе вистрілом із револьвера і помер згодом у лікарні. Як вважало керівництво училища зі слів сусідів і поведінки учня, той був розпечений батьками і робив, що хотів, а напередодні впродовж тижня вправлявся у саду в стрільбі з батьківського револьвера, і єдине, що зробила мати – відбрала у нього патрони. Чи стало причиною нещасного випадку самогубство, чи була то випадковість – Олександр погано пово-

дився в церкві, мав низку зауважень тощо, його батька викликали на розмову до директора, і, натякали в училищі, це вплинуло на поведінку хлопчика. Хоча, насправді, батько не дуже переймався поведінкою сина: він казав, що не готує його у дячки. Зрештою, згорьований батько влаштував з похоронів сина справжню демонстрацію [21, арк. 18-23].

Бували випадки, коли учні завдавали шкоди собі або тим, хто, на нещастя, опинявся з ними поруч, через необережне поводження з вогнепальною зброєю, яка чомусь часто потрапляла до рук дітей і підлітків зарядженою [1, арк. 6-6 зв.]. Проте, вони, можливо, лише наслідували дорослих у їхній необачності? 1855 р. під час полювання вистрілив собі у ногу учитель Новгород-Волинського казенного єврейського училища Кропив'янський. У цій справі також проводилося слідство [8, арк. 5-5 зв.]. Смертельно поранив себе учень І Київської гімназії Ісаак Хатавнер у 1880 р. – він грався револьвером, який залишив на лавці біля сторожової будки городовий [14, арк. 19]. Випадковим вистрілом з рушниці системи "Монте-Крісто" смертельно поранив служницю учень 7-го класу однієї з київських гімназій Сергій Каталюк [21, арк. 48].

1878 р. у Лубнах сталася трагедія: учень 7-го класу Грузиненко на канікулах випадково вбив дочку своєї колишньої квартирної господині, у якій мешкав тимчасово в пошуках житла. Йому заманулося подивитися на механізм рушниці зі зведеним курком, яку Грузиненко помітив аж з сусідньої кімнати і яка призначалася сторожу. Рушниця розрядилася, дівчина померла миттєво. Ураховуючи неповноліття хлопця (власне, це було головним), хороші характеристики і випадковість події, Лубенський окружний суд прийшов до висновку, що Грузиненко не підлягає покаранню відповідно до ст. 114 Уложення про покарання. Учень важко переживав скоєне, тому його доручили турботам заочного учителя і залишили вчинок без наслідків [12, арк. 40; 50-51; 56].

Вогнепальна зброя часто потрапляла до рук порівняно малих дітей: необережне поводження із нею другокласника Петра Петровського (рушниця системи Монте-Крісто, мисливська) у 1901 р. коштувало ока його брату, також учню Вінницького реального училища [21, арк. 39]. Проте іноді не розважливішими виявлялися старші за віком люди: 19-річний гімназист зі Златополя Олександр Протосавицький чомусь погодився взяти участь у грі дівчини, у якій він був у гостях, Ольги. Останній не спало нічого кращого на думку, аніж полякати незарядженим, як вона вважала револьвером, що знаходився у власності її опікуна, покоївку, а потім запропонувати прицілитися Протосавицькому в неї. Наслідок – убита наповал пострілом в голову, а гімназиста тимчасово помістили під опіку родичів [21, арк. 61].

Ну і куди ж без полювання, на яке ходили самовільно із рушницями: п'ятеро учнів 4–5-х класів Крелевецької гімназії вполювали чужого собаку, відбувшись арештом, доганою і повідомленням батькам [23, арк. 114].

Звісно, не могло не обійтися без поєдинків, причому, що цікаво, по зброю не доводилося далеко ходити. Цілком можливо, що думки про дуелі виникали час від часу від усвідомлення того, що є можливість здійснити заборонені речі забороненими предметами. До поєдинку учнів 4–5-класів Вінницької гімназії Євстафія Дульського і Людвіка Закршевського у 1838 р. був причетний ще один учень, який нібито був власником пістолетів. Секундант, до якого вони звернулися, трошки старший за віком гімназист, побіг до директора. Завершилося все арештом і слідством, але округ розпорядився обійтися без участі поліції (у справі замішані лише учні гімназії і директор мав вирішити її на свій розсуд) і виключити

всіх трьох з гімназії [7, арк. 1-12]. Одночасно із цим слідство з'ясувало, що мала бути не дуель, а стрілянина в ціль об заклад, і всіх згодом прийняли до гімназії знову. 1859 р. учні Житомирської гімназії Левитський та Михальчук викликали одне одного на поєдинок на пістолетах, які взяли в іншого учня. Михальчуку пострілом зірвало шапку, а Левитський отримав подряпину. Обидва стверджували, що поєдинок був на палицях, а чутки про поєдинок – чутки, із чим погодилося гімназійне розслідування [9, арк. 5-7], але можливість такої події не викликала сумнівів.

Часто доля людини залежить від випадковостей. Соціальне становище вчителя формально було не найгіршим, проте їм часом не щастило. У 1874 р. вчитель Новоушицького двокласного міського училища Олександр Галічніков був затриманий у Жмеринці за підозрою у замаху на вбивство селянина. Чомусь слідство поставилося до нього неприхильно. Згодом виявилось, що він мав проблеми зі здоров'ям, а стріляв у повітря, щоб налякати чоловіка, який його переслідував і, можливо, хотів пограбувати. Ніхто не був ані убитий, ані поранений. Перебування Галічнікова, людини дуже спокійної і тихої, у темній і смердючій камері викликало співчуття поліції, яка збирала гроші на його утримання, а спроби відправити по етапу разом із каторжниками викликали незадоволення натовпу, який за цим спостерігав. Саме це привернуло увагу представника навчального відомства, який випадково опинився на станції. Зусиллями відомства вчителя було відправлено до тюрми на освідчення лікарем, але, на жаль, звільнено з роботи [11, арк. 21-25 зв.].

Очевидно, рідше траплялися випадки, які потребували якихось вмінь, а не звичайного використання доступної різноманітними шляхами зброї. У лютому 1914 р. учень Кам'янець-Подільської гімназії Ілля Філіпський був заарештований за організацію вибуху і замаху на життя сусіда. Спершу він підкинув сусідів Арешштейну листа з погрозами про появу у його квартирі "степових дияволів", "бомбометальників" і "головорізів", на яку ніхто особливої уваги не звернув, проте згодом біля помешкання Арешштейна пролунали вибухи, зайнялося полум'я і з'явилася безліч записок про те, що "степові дияволи", нарешті, з'явилися. Наступного дня з'явилися погрози усім сусідам. Виявилось, що І. Філіпський із дівчиною-служницею вимагав у такий спосіб у сусіда гроші, а вибухи організував із пороху і патронів його брата й батька-мисливця, який, що найцікавіше, був випадково убитий на полюванні, а також артилерійського снаряду і військових патронів, що, можливо, належали його двоюрідному брату. На суд підсудні не з'явилися, а І. Філіпський опинився на військовій службі і планував знайти застосування своїм здібностям у школі прапорщиків (на той час тривала війна). Злочин Філіпського доведеним не був, і він отримав свідоцтво про закінчення 5 класів гімназії з поведінкою "5" із зазначенням причини звільнення: арешт, суд і виправдання [22, арк. 173-201].

Підсумовуючи, можна засвідчити використання стрілецької та мисливської зброї, а також набоїв до неї учнями училищ та гімназій та викладачами у Київському навчальному окрузі у ХІХ – на початку ХХ ст., а також складаних великих і малих ножів, іноді, імовірно, звичайних (вид ножа не завжди уточнювався). Зазвичай до неї мали стосунок представники чоловічої статі. Вогнепальна зброя фігурувала, переважно, у побутовому просторі (самогубство, бешкети, необережність, поєдинок тощо), навіть якщо він мав безпосереднє відношення до освітнього (проблеми з навчанням). Ножі іноді виступали безпосереднім учасником навчального про-

цесу (поранення у школі). З матеріалів архівних справ видно, що ножі були звичною річчю і володіннями ними, вочевидь, не становило проблем. Натомість доступ до вогнепальної зброї учнями пов'язується з недбалістю її зберігання батьками чи іншими людьми, іноді вони її позичали, купували або привласнювали. Наслідком застосування зброї та ножів ставали слідство, суд та ув'язнення, виключення з гімназії або звільнення з роботи, каліцтво і смерть. Покарання відрізнялися від тих, які застосовуються зараз: навіть убивство з необережності, вчинене підлітком, у сучасному законодавстві передбачає кримінальну відповідальність.

Як бачимо, дорослій людині у ті часи часом бракувало стриманості або життєвих сил. Якщо говорити про учнівську молодь, за браком докладніших відомостей нині не можна стверджувати, що підлітки минулого були безпечнішими, аніж їхні ровесники зараз. Безперечним є лише те, що зброї в домівках тоді було більше, відповідно, і нещасних випадків, пов'язаних із нею, також. А необережне поводження з ножами та, особливо, зброєю, її недбале зберігання властиві як людям минулого, так і сучасного. Сьогодні школярі мають більше можливостей дізнаватися про правила безпеки, проте не були вони невідомими й раніше: це спростовує значна кількість самогубств. Можна лише припустити, що заборони, які стосувалися володіння чи поводження зі зброєю, спрацьовували значно гірше, аніж пояснення чи унеможливлення мати з нею справу. З іншого боку, молодь завжди тягнуло і тягнучиме до неї, альтернативою можуть бути інші зацікавлення, бажано, здоровіші.

Список використаних джерел

1. ДАК. Ф. 81, оп. 1, спр. 289, арк. 6–6 зв.
2. ДАК. Ф. 81, оп. 1, спр. 860, арк. 7–10.
3. ДАК. Ф. 81, оп. 50, спр. 11, арк. 1–6.
4. ДАКО. Ф. 347, оп. 1, спр. 123, арк. 80.
5. ДАКО. Ф. 347, оп. 1, спр. 524, арк. 6 зв.
6. ДАКО. Ф. 347, оп. 1, спр. 1294, арк.
7. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 4, спр. 116, арк. 1–12.
8. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 21, спр. 110, арк. 5–5 зв.
9. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 25, спр. 153, арк. 5–7 зв.
10. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 28, спр. 49, арк. 24–27; 46–48; 57.
11. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 40, спр. 73, арк. 1–9; 26.
12. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 44, спр. 31, арк. 40; 50–51; 56.
13. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 45, спр. 26, арк. 48–49.
14. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 46, спр. 26, арк. 11; 84; 140–141.
15. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 87, спр. 139, арк. 1–1 зв.
16. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 87, спр. 6364, арк. 255–284.
17. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 87, спр. 6444, арк. 7; 12.
18. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 87, спр. 6763, арк. 2 зв.
19. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 87, спр. 6798, арк. 177–178.
20. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 143, спр. 16, арк. 23; 33.
21. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 152, спр. 25, арк. 61.
22. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 165, спр. 16, арк. 173–201.
23. ЦДАУК. Ф. 707, оп. 165, спр. 26, арк. 114.
24. Борисов С. Б. Женские гимназии как исторический и социокультурный феномен / С. Б. Борисов. – М.; Берлин: Directmedia, 2018. – 122 с.
25. Жванко Ю. П. Адміністративно-правові засади діяльності Національної поліції України у сфері дозвільної системи в умовах особливих правових режимів: дис. канд. юрид. наук : 12.00.07 / Ю. П. Жванко; Державний наук.-дослід. ін-т МВС України. – К., 2019. – 248 с.
26. Клебановский П. Богуславское духовное училище: По школьным воспоминаниям / П. Клебановский // Киевская старина. – 1894. – 10(47). – С. 25–39.
27. Милько В. Повітові училища України: мережа, фінансування, система управління (1804–1849 рр.) / В. Милько // Український історичний збірник. – 2015. – 18. – С. 148–163.
28. Рига Д. Навчальні програми та предмети, які викладалися в Чернігівській класичній гімназії у ХІХ ст. / Д. Рига // Сіверянський літопис. – 2019. – 3. – С. 153–161.
29. Самчевский И. Воспоминания / И. Самчевский // Киевская старина. – 1894. – 6(45). – С. 414–438.
30. Стрибульский С. Историческая записка о Немировской гимназии (1838-1888) / С. Стрибульский. – Немиров: Тип. С.Я. Брантмана, 1888. – 274 с.
31. Троцько Г. В. Педагогічне спілкування: вчитель-учень (історичний аспект) / Г. В. Троцько. – Х.: Харківський нац. пед. ун-т, 2003. – 208 с.

32. Уложение о наказаниях уголовных и исправительных [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://resource.history.org.ua/item/0010454>.

33. Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1894. – 5(45). – С. 278–307; 8(46). – С. 176–186.

34. Чалый М. Воспоминания / М. Чалый // Киевская старина. – 1894. – 8(46). – С. 176–186.

35. Ясенский Ц. С. Воспоминания: (1840–1844) / Ц. С. Ясенский // Столетие Киевской Первой гимназии: (1809–1811–1911). – К.: Тип. С. В. Кульженко, 1911. – Т. 1. – С. 432–433 (433).

References

1. Kyiv State Archive. fund 81 (The Second Kyiv Gymnasium), archival inventory 1, file 289.
2. Ibidem, archival inventory 1, file. 860.
3. Ibidem, archival inventory 50, file. 11.
4. State Archive of Kyiv Oblast, fund 347 (Directorate of public schools of the Kiev province, Kiev), archival inventory 1, file. 132.
5. Ibidem, archival inventory 1, file. 524.
6. Ibidem, archival inventory 1, file. 1294.
7. Central State Historical Archives of Ukraine in Kyiv, fund 707 (Kyiv Educational District), archival inventory 4, file. 116.
8. Ibidem, archival inventory 21, file. 110.
9. Ibidem, archival inventory 25, file. 153.
10. Ibidem, archival inventory 28, file. 49.
11. Ibidem, archival inventory 40, file. 73.
12. Ibidem, archival inventory 44, file. 31.
13. Ibidem, archival inventory 45, file. 26.
14. Ibidem, archival inventory 46, file. 26.
15. Ibidem, archival inventory 87, file. 139.
16. Ibidem, archival inventory 87, file. 6364.
17. Ibidem, archival inventory 87, file. 6444.
18. Ibidem, archival inventory 87, file. 6763.
19. Ibidem, archival inventory 87, file. 6798.
20. Ibidem, archival inventory 143, file. 16.
21. Ibidem, archival inventory 152, file. 25.

22. Ibidem, archival inventory 165, file. 16.

23. Ibidem, archival inventory 165, file. 26.

24. Borisov, S. B. (2018). *Women's Gymnasiums as a historical and sociocultural phenomenon*. Moscow; Berlin: Directmedia. [In Russian].

25. Zhvanko, Yu. P. (2019). *Administrative and Legal Bases of the Activities of the National Police of Ukraine in the Sphere of Permitting System under the Conditions of Special Legal Regimes*. Unpublished thesis (PhD in Law), State Research Institute of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. [In Ukrainian].

26. Klebanovskiy, P. (1894). Boguslavsky Theological College: Based on School Memories. *Kievskaya starina*, 10(47), 462–495. [In Russian].

27. Myl'ko, V. (2015). District schools of Ukraine: Network, Financing, Management System (1804–1849 pp.). *Ukrainian Historical Digest*, 18, 148–163. [In Ukrainian].

28. Ryha, D. (2019). Curricula and Subjects Taught at the Chernihiv Classical Gymnasium in the 19th Century. *Siveryans'kyy litopys*. 3, 153–161. [In Ukrainian].

29. Samchevskiy, I. (1894). Memories. *Kievskaya starina*, 6(45), 414–438. [In Russian].

30. Strybul'skiy, S. (1888). *Historical Note about the Gymnasium of Nemyriv, 1838–1888*. Nemyrov: Tipohrafiya S.Ya. Brantmana. [In Russian].

31. Trotsko, H. V. (2003). *Pedagogical Communication: Teacher-student (Historical Aspect)*. Kharkiv: National Pedagogic University of Kharkiv. [In Ukrainian].

32. *Criminal and Correctional Punishment Code*. (1845). <http://resource.history.org.ua/item/0010454>. [In Russian].

33. Chalyy, M.K. (1894). Memories. *Kievskaya starina*, 5(45), 278–307. [In Russian].

34. Chalyy, M.K. (1894). Memories. *Kievskaya starina*, 8(46), 176–186. [In Russian].

35. Yasenskiy, Ts. S. (1911). Memories: (1840–1844). *Stoletiye Kiyevskoy Pervoy gimnazii: (1809–1811–1911)*. Kiev: Tipohrafiya S. V. Kul'zhenko, 1, 432–433. [In Russian].

Надійшла до редколегії 05.05.20

Yu. Shemeta, PhD in History, Associate Professor
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

FIREARMS AND KNIVES IN SCHOOLS AND GYMNASIUMS OF KYIV EDUCATION DISTRICT

The educational space consists of a number of important and interrelated components, some of them date back to the recent or distant past. There are components of such past, which in this regard can be of cognitive and scientific interest, in particular in relation to Ukrainian schooling. Width of this space keeps many questions open, which arouse and will arouse interest and need for clarification. One of such questions concerns existence, usage of firearms and knives by teachers and students and their attitude towards these articles.

The study highlights usage of firearms and knives as a part of daily life of students of high schools in Kyiv's education district as well as of their teachers. Aspects related to following matters are studied: which types of firearms and knives were available to students and teachers, in which ways they came into hands of students and teachers, how they were used and for which purpose, which existential and social consequences they might have. Students and teachers were found to be dealing with shotguns, pistols and revolvers, as well as large knives and small penknives. The author pointed out that students were not allowed to use firearms; teachers could purchase them under certain circumstances. Knives used to sharpen pencils or quills were allowed to be used by students, whereas were forbidden to be used for other purposes.

The study analyzes cases of usage of knives and shows that knives were used to intimidate, threaten or insult rivals or colleagues. Cases of usage of firearms and damages they caused were identified: suicide (very common cases), duel, hunting, reckless behaviour, and injuries or deaths as consequences. Access to firearms is related to negligence in their safekeeping, sometimes firearms were borrowed, purchased or appropriated. Usage of weapons and knives resulted in investigation, trial and imprisonment, expulsion from high school, or dismissal, injury and death. The author assumed that number of weapons kept at home as well as number of accidents was greater than nowadays.

Keywords: Kyiv Education District, students and pupils, knife, penknife, firearms.